

і новаторство: тези доповідей II Всеукраїнського лінгвістичного форуму молодих вчених. Київ: ІУМ НАНУ, 2012. С. 184–188.

Список використаних першоджерел:

Коз Козак В. У. Грозолом, або Дума про нічний Чорнобиль. Поезії, поема. Житомир: Полісся, 2006. 128 с.

Ком Комашня Н. М. В краю нетоптаного рясту. Поезія болю. Житомир: ПП «Рута», 2012. 112 с.

Ліб Ліберда І. Питальний знак. Житомир: Пасічник, 2007. 68 с.

Мик Микульський В. І. Чорнобиль: вірші, поеми. Львів: Плай, 1996. 96 с.

Ста Сташук В. Тітко Насте, вашими устами я до всього світу говорю. Вірші. Житомир: Пасічник, 2007. 80 с.

Ступка О.В.

*заступник директора з ВР Херсонської загальноосвітньої школи
I-III ступенів № 4 Херсонської міської ради*

ЖАХИ «КОЛІВЩИНИ» В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНИХ МІФІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ (ДО ТВОРУ Т.Т. ШЕВЧЕНКА «ГАЙДАМАКИ»)

В умовах сучасної політичної ситуації в Україні питання національного та культурного відродження є дуже актуальним. На уроках української літератури Коліївщина, як історична подія, розглядається при вивченні поеми Т.Г. Шевченка «Гайдамаки». В учнів часто виникає потреба дізнатися про доцільність насильницької діяльності коліїв, яку описує автор твору. Як саме пояснити учням роль гайдамацького руху у формуванні національної свідомості, надаючи об'єктивну оцінку історичним подіям XVIII століття?

Для вирішення цієї проблеми необхідно проаналізувати історичні міфи про гайдамаків та зробити відповідні висновки. Перший міф стверджує, що гайдамаки – суто українське явище. Однак, поруч з українцями, гайдамаками були й молдовани, білоруси, росіяни, литовці, поляки та євреї. Гетьман К. Розумовський у листі до кошового отамана Запорізької Січі писав

«ватага поляка Івана», який діяв на Правобережжі у 1753 році. На чолі одного із загонів у 1750 році стояв Олексій Лях (дуже поширене серед гайдамаків прізвище). У загоні Михайла Зухи, діяльність якого припадає на 1750 рік, перебували Василь Волох і Домінік Чарнецький (перший, мабуть, молдованин, а другий, безперечно, поляк). Увесь загін Харитона Коняхіна складався із росіян. У загоні Грицьки Пашенка у 1708 році були калмики та росіяни [1, с. 14].

Відомі також звернення гайдамаків під час Коліївщини до польських селян, у яких їм пропонували приєднатись до визвольницького селянського руху та вибороти свободу: «Залишайте домівки ваші, дружин й коханих, бо довго не будете жалкувати про це. Невдовзі ви знову зустрінетесь, коли знищите разом з нами гадюче падло – панів, що п'ють кров вашу» [2, с. 46].

Активну участь у Коліївщині брали й запорозькі козаки, хоча офіційно подібні дії запорожцям були заборонені російським урядом. У листі управителя маєтками князя Потоцького запорозькому кошовому від 10 червня 1768 року згадується про вбивства та грабїж польських поміщиків козаками, які прибули сюди із Запоріжжя з метою дестабілізації ситуації та матеріального збагачення [3, с. 4].

Другий міф стосується ролі православного духівництва в русі коліїв. Відомо, що Коліївщина розпочалася у стінах Мотронинського монастиря, де на чолі з Йосипом Шелестом зібралась група запорозьких козаків. Разом вони вирішили розпочати збройне повстання проти польської шляхти. Максим Залізняк особисто повідомив монахам про те, що це повстання буде кривавим для поляків та євреїв. У цьому ж монастирі православний Ієромонах (ім'я якого й досі остаточно невідомо) відслужив молебень у присутності козаків та благословив їх на насильницькі дії [4, с. 23-24]. Особливо яскрава постать у цьому питанні – православний Ієромонах Мельхіседек, якого звинувачують в освяченні зброї для вбивств євреїв та поляків.

Що нам відомо про цю особу? Мельхіседек – ім'я біблійне. Так звався цар Саліму, сучасник пророка Авраама. В дослівному перекладі – «цар правди», «цар справедливості» [5, с. 12]. Він був захисником православної віри, за що його неодноразово намагались

вбити, посадити до тюрми, зробити будь-що, щоб зменшити його особистий вплив на православних українців. Відомий випадок у місті Павлоч, коли католицький священник «пригостив» Мельхіседека отруєним медом [6, с. 11].

Під час повернення до свого монастиря у 1766 році, його пограбували та побили поляки. Згодом Ієромонаха заарештували представники польської адміністрації міста Корсунь, звинувативши у підбурюванні народу до повстання. Його закували у кайдани у місті Гродок (поблизу сучасного міста Острог), де знову намагалися отруїти. Мельхіседек дивом залишився жити. Наприкінці жовтня 1766 року йому вдалося втекти із в'язниці (існує версія, що втечі посприяв особисто польський король, який побоювався невдоволення серед українців, тому наказав звільнити його, але у такий спосіб, ніби він сам утік) [6, с. 13].

Пізніше Мельхіседека звинуватили у підтримці Коліївщини і судили. Однак, польський суд (із-за браку доказової бази) його виправдав. До того ж, дізналися, що він під час повстання навіть не був на Правобережжі [5, с. 13]. З часом стало відомим й звернення Мельхіседека до православних відразу ж після початку Коліївщини, у якому він закликав не приєднуватись до повстанців, бо Бог проти насилля й крові [6, с. 14].

Уманський краєзнавець та відомий дослідник повстання 1768-1769 років Григорій Храбан спростовував ці вигадки польської історіографії, посилаючись на конкретні свідчення учасників тих подій. За його версією чутки про те, що цариця Катерина II надіслала українцям ножі під час селянських заворушень 1789 року розпустила польська шляхта. Говорили, що ці ножі розвозили російські старообрядці на двох тисячах возах. Згодом цю вигадку закріпили до Коліївщини. Загальне поширення вона отримала завдяки поемі С. Гощинського «Канівський замок» та роману М.Чайковського «Вернигора». Т.Г. Шевченко міг запозичити для героїко-історичної поеми «Гайдамаки». Це, зокрема, засвідчує і відомий біограф Кобзаря Олександр Кониський [7, с. 4].

Третій міф стверджує про відсутність політичних цілей у гайдамаків, хаотичний насильницький рух. Однак, навіть польські історики визнавали наявність політичної мотивації у повсталих. Так, польський історик Равіта-Гавронський, писав, що лідери повстанців

прагнули до повернення часів Хмельниччини та відродження козацьких традицій і вольностей. Але на відміну від часів Хмельниччини, в українців була відсутня лояльна до народу вільна козацька армія. Одна з цілей – формування єдиної козацької армії як захисниці інтересів українського селянства та православної віри. Равіта – Гавронський не намагався довести народження політичної свідомості в українського населення, а навпаки постійно спростовував цей факт. Однак він стверджував про наявність планів війни у повстанців та про організацію гайдамацького командування [8, с. 179].

Цікавими є свідчення сільського старости села Буки, що на Уманщині, згідно яких Максим Залізняк у Мотронинському монастирі повідомив політичні плани постання одному із монахів. Планувалося звільнити Україну від поляків до річок Случ та Дністер, відновити Гетьманщину та обрати гетьмана, яким Залізняк бачив лиш себе [8, с. 182].

Міф четвертий стосується офіційної позиції російської історіографії, яка була незмінною від перших інтерпретацій кінця XVIIIст. Тільки у радянські часи ставлення до Коліївщини змінилось від осуду до ідеологічної оцінки з позиції класової боротьби. Російські та польські історики не бачили політичних мотивів повстання, розглядаючи його лише як соціальну проблематику, тому зі смаком описували деталі кривавих подій повстання 1768 року. Згідно з цією позицією, тільки в Умані гайдамаки вбили від 18 до 20 тис людей [9, с. 141-142].

Окремі польські та єврейські джерела стверджують, що жертвами «уманської різні» стали від 12 до 18 тис. поляків та євреїв. Є дослідники, які схиляються й до більшої цифри – у 85 тис. Однак, сучасні українські історики доводять, що жертвами могли стати не більш ніж 3 тис. осіб, бо згідно з тодішніми переписами населення, в Умані проживало трохи більше 2 тис. містян, серед яких було 1128 українців та 301 єврей, всі інші були поляками. До того ж, за свідченням Максима Залізняка під час його допиту, налічується не менше 2 тис. вбитих [7, с. 4].

Треба зауважити, що гайдамаки дарували життя всім, хто погоджувався прийняти православну віру. Є свідчення, що таким чином лише в Умані врятовано 500 осіб. Гонта особисто подбав про

збереження життя доньки й сина міського градоначальника Умані пана Р. Младановича.

Таким чином, міф щодо жорстокості гайдамаків, вже давно розвіяний істориками. Саме роз'яснення доцільності насилля має базуватися на відповідній історичній основі, якої, як відомо, немає. Учням важливо дати роз'яснення з гуманістичної та історичної позиції. Будь яке насилля не виправдовує своїх цілей і в майбутньому може залишитися страшним фактом в історії народу. З іншого боку, боротьба поневолених народів за визнання своїх культурних цінностей, віри, політичних переконань є частиною історії всіх європейських народів, серед яких український, як відомо, – найбільший.

У цьому контексті важливо згадати вигадки окремих польських істориків, метою яких було довести жорстокість українців. Так, вбивство власних синів Гонтою, відомий фрагмент з поеми Шевченка, – тенденційна вигадка польського письменника М. Чайковського, який описує придумане на фоні кровавих наслідків повстання [7, с. 4].

Список використаних джерел:

1. Кулаковский В.М. Полум'я гніву народного / В.М. Кулаковский. – К., 1968. – 46 с.
2. Цапенко Г. Національна психологія гайдамаків // Історія в школах України. – 2011. – №2-3. – С. 46.
3. Мельник Л. Коліївщина // Історія України. – 1998. – №13. – С. 4-6.
4. Смолій В.А. Деякі дискусійні питання Коліївщини (1768 р.) // Український історичний журнал – 1993. – №10. – С. 21-29.
5. Чемерис І. Мельхіседек // Голос України. – 1991. – №42. – С. 12.
6. Коляда І. Не шкодувати життя за віру // Історія в школі – 2013. – № 4-5. – С. 11-16.
7. Журавель В. За святую правду-волю розбійник не стане // Сільські вісті. – 2004. – №17. – С. 4.
8. Мірчук П. Коліївщина. Гайдамацьке повстання. 1768 р. / П. Мірчук. – Нью-Йорк, 1973. – 319 с.
9. Малиновский И. Кровавая месть и смертные казни / И. Малиновский – Томск, 1908. – Вип.1 – 211 с.